

Yayın Değerlendirme / Review

**Aktaş, Şerif (2009). *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)*.
Ankara: Akçağ Yayınları, 280 sf.,
ISBN: 978-975-388-955-6.**

S. Dilek Yalçın Çelik*

Şerif Aktaş'ın *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)* adlı kitabı, 2009 yılı sonlarında, Akçağ yayınları tarafından basılmıştır. Kitap büyük boy, 280 sayfadan oluşmaktadır. Şerif Aktaş, *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)* isimli kitabında, edebî metin ve şiir inceleme yöntemi üzerine teorik bir bilgi verdikten sonra, eski Türk şiirinden 1940'lı yıllara gelene kadar Türk edebiyatından seçilmiş şiirleri, bu teori çerçevesinde tahlil etmiştir.

Gerek akademik çevredeki meslekdaşlarımızı gerekse ortaöğretim sistemindeki öğretmen ve öğrencilerimizi en fazla yoran konulardan birisi şiir tahlili meselesidir. Türkçe konuşan herkes, şiir ile karşılaştığında bunu zorlanmadan tahlil edebileceğini düşünür. Şiiri anlama konusunda bir zorlanma varsa, bunun eski Türkçe kelimelerin kullanımından kaynaklandığına hükmeder. Çoğu kişi, şiir tahlili için özel metot ve tekniklerin kullanılması gerekliliği konusunda yeterince bilgi sahibi değildir. Oysa şiir tahlilleri, edebiyat alanının en zor ve karmaşık konularından birisidir. Pek çok bakış açısıyla ve yöntemle şiir tahlil edilebilir. Bunu bilen edebiyat araştırmacıları bu konuya biraz tedirginlikle yaklaşırlar. Gerçekten de Türk edebiyatında şairlerin şiir anlayışları üzerine yapılmış bireysel araştırma inceleme ile tezler, yine şiir ile ilgili hazırlanmış antolojiler göz doldurucu bir sayıya ulaşmıştır. Bunlar arasında nitelikli ve anlamlı, dikkate değer gördüğümüz çalışmalar bulunmaktadır. Ancak şiir tahlilleri konusunda, Türk şiirinden dönemlere göre, türlere göre, belirli şiir anlayışlarına göre ele alınmış geneli kapsayıcı bütünlük oluşturan çalışmalar sınırlıdır.

Yeni Türk edebiyatı alanında, şiir tahlilleri konusunda yol açıcı ilk araştırmacı Türkolog Mehmet Kaplan'dır. İki cilt halinde yayınladığı *Şiir Tahlilleri* (birinci cilt *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, ikinci cilt *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri* alt başlıklarını taşımaktadır) alanında yazılmış özgün ve anlamlı çalışmalar ara-

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ANKARA
sdilek@hacettepe.edu.tr

sındadır. Bu kitabı değerli kılan unsur, yeni eleştiri merkezli metni esas alan bakış açısı yanında, kimi şiirlerde de psikanalitik eleştiri metodunun kullanılmış olmasıdır. Kitabı okuyanlar bir şiire metin olarak nasıl yaklaşmak gerektiğini görürler, edebiyat ve psikoloji arasındaki bağı kavrarlar. Bu kitaplardan sonra Ali İhsan Kolcu (*Modern Türk Şiiri*), Nurullah Çetin (*Şiir Tahlilleri I*) ve Gıyasettin Aytas (*Çağdaş Gelişmelerin Işığında Şiir Tahlilleri*) kitaplarında, şiir tahlili konusunda çeşitli bakış açılarından çözümlemeler yapmışlardır.

Şerif Aktaş'ın *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)* adlı kitabı, bu alanda önemli bir boşluğu dolduruyor. Kitabı farklı kılan unsur, şiir çözümleme yönteminden kaynaklanmaktadır. Ferdinand de Saussure'ün başlangıç noktasını oluşturduğu yapısalcılık, zaman içerisinde öylesine gelişmeler kaydetmiş, alt alanlara bölünmüştür ki, bugün dilbilimin, edebiyatın, sosyal bilimlerin, kültür araştırmalarının hatta matematiğin bile inceleme yöntemleri arasında yerini almıştır. Bugüne kadar genellikle dilbilim araştırmacılarının kullanmış olduğu bu kuramı Şerif Aktaş, Türk edebiyatı sahasına kaydırıyor. Ancak yapısalcılıkla da sınırlı kalmıyor. Temaya yapıdan gidilir düşüncesi ile yapıları belirledikten sonra içerik çözümlemesi yapıyor. “Zihniyet”, “Yapı”, “Tema”, “Dil” ve “Âhenk” kavramlarını, metin çerçevesi içinde sınırlı kalarak araştırıyor. Metnin metin dışındaki diğer alanlarla (sosyoloji, psikoloji, tarih, resim, müzik vb.) bağını kesiyor. Türk şiirini, belirli dönemlere ayırmıyor, sınırlandırmıyor, sınıflandırmıyor, edebiyatı büyük bir sistem olarak görüp, en eski Türk şiiri örneklerinden günümüze kadar metinler seçerek, onlar üzerinde çalışıyor. Her şiiri, sistem içerisinde yer alan bir yapı taşı gibi algılıyor ve o şiirin anlamlarını ortaya çıkartan alt başlıklar belirliyor. Böylece alt başlıklar arasındaki ilişkiler, bir yandan özeli verirken diğer yandan da geneli, yani bütün bir sistemi algılamamızı sağlıyor.

Bu bakış açısıyla kaleme alınmış olan kitap şu plân üzerine kuruluyor: “Ön Söz”, I. Bölüm “Teori”, II. Bölüm “En Eski Türk Şiiri”, III. Bölüm “XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortalarına Şiir”, IV. Bölüm “Yenileşme Dönemi Şiirine Giriş” ve V. Bölüm “XX. Yüzyıl Başlarında Türk Şiiri”.

Şerif Aktaş, *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)* adlı çalışmasının “Ön Söz” kısmında, bu kitabın, ders hazırlıkları ve notlarının düzenlenmesi sonucu oluştuğunu, uzun bir ön hazırlık dönemi geçirdiğini belirtir. Derslerinde ve kitabında üzerinde durduğu temel kavramlardan birisi metindir. Yazar, metne dönük tahlil çalışmalarının önemini vurgular. “Merhum Mehmet Kaplan'ın gayretleriyle edebiyat ile ilgili inceleme, çözümleme, yorumlama etkinliklerinde olduğu gibi, edebiyatın eğitimi alanında da, metnin esas alınması düşüncesi bir nesil tarafından kabul edilmişti” (s. 9) diyen Aktaş, kitabın özünü oluşturan temel problematiği de dile getirmiş olur. Metin esasına dayanan inceleme yöntemidir bu. Ama bu kitap, Kaplan'ın metin çözümleme yöntemlerinden

farklı, metne yeni bir bakış açısı getirmektedir. “Anlama ve yorumun okuyucu ile metin arasında gerçekleşen bir etkinlik” olduğu gerçekliği temeline (s. 9) dayanan bu yeni anlayışı, kendisi Türk şiir örnekleri üzerine uygulamaktadır.

I. Bölüm “Teori”, başlığını taşımaktadır ve iki alt başlıktan oluşmaktadır. 1. “Edebî Metin ve Özellikleri”, 2. “Şiir İnceleme Yöntemi Üzerine”. Şerif Aktaş, bu bölüm içerisinde edebî metin kavramı üzerinde ısrarla durur. Çünkü edebiyatla ilgili her türlü inceleme ve araştırmanın ya da okuma sürecinin özünde artık edebî metin yer almaktadır. Kendisi de bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Günümüzde edebiyat; tarihsel, sosyal ve kültürel olandan hareketle, dille gerçekleştirilen güzel sanat etkinliklerine ve eserlerine verilen genel addır. Burada asıl olan, edebî metindir.” (s. 13) Metin kavramını ısrarla irdelemeye açan araştırmacı, belirli bir tanım yapmaktan kaçınır. Çünkü zamanın akışına göre edebî metin sürekli değişim ve dönüşüme uğramaktadır. “Edebî metin, değişerek devam etmekte ve oluşarak zengin” (s. 14)leşmekte olduğu için de tanımlamadan ziyade irdelemeye açık bir konudur.

Şerif Aktaş’ın, metin üzerindeki araştırmaları dilbilim ve anlambilim ile dokunmuş bir değer, bir yapı ve sistemleşmiş bir bütündür. “Metinler de birer göstergedir. Bu göstergelerin gösterge yönüyle ilgili kuralları dil bilgisinin imkânlarından hareketle düzenlenir; gösterilenle ilgili kuralların merkezinde kelimelerin ve ifadelerin anlam tarafları bulunmaktadır. Şüphesiz bu iki unsuru birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Zaten her metin bir yapı, yani bir sistem olarak karşımıza çıkar. Bu sistemi oluşturan parçalar, metnin tamamıyla birlikte yeni bir değer ve anlam kazanırlar” (s. 15). Araştırmacının ya da okurun amacı, bu sistem içerisinde yer alan yapıdaki anlam birimlerini belirlemek ve değerlendirmelerini onun üzerinden gerçekleştirmek olmalıdır. Metinle sınırlı bir yorumlama biçiminin artık edebiyat alanında yaygınlık kazanması gerekmektedir.

Bu temel görüşün ısrarla altını çizen Şerif Aktaş, bu kez edebî metin ile “güzel sanatların”, “dil araştırmalarının”, “gerçeklik ve kurmaca” arasındaki bağın değerlendirmelerini yapar. Bu irdeleme biçimi, bizi şu sonuçlara götürür: Edebî metin bir iletişim aracıdır. Kişide estetik yaşantı uyandırır. Yazıldığı dönemi temsil eder. Bununla birlikte tamamlanmamış bir yapıdır. Metindeki yapılar bir tema etrafında toplanır ve ele aldığı yapıyı üç anlatma formu ile sanat diline dönüştürür. Metnin anlamı değil anlamlarından söz etmek gerekir. (s. 24-25)

Metin konusundaki yaklaşımını bu şekilde netleştirdikten sonra Şerif Aktaş, bu kez şiir inceleme yöntemi üzerine değerlendirmelerini yapar. Şiir inceleme yöntemi derken aslında şiir okumaları için belirlenmiş tek bir yöntemin ol-

maması, bu alanın temel zorluklarından birisidir. Bu kaygıyı Şerif Aktaş da açıkça belirttikten sonra bir şiir okuma modeli teklifinde bulunur. “Şiir ve Zihniyet, Şiirin Yapısı, Şiirin Teması, Şiirin Dili, Ahengi (ses akışı, söyleyiş, ritm), Şiirin Geleneği, Şiirin Gerçeklikle İlişkisi, Şiirin Anlamı, Şiirin Yorumu, Şair ve Metin.” (s. 27)

II. Bölümden itibaren artık, örneklerle geçilir. Türk edebiyatından seçilen metinler, bilinen en eski dönemlerden başlayarak günümüze, kronoloji esasına dayanan bir düzen içerisinde tek tek tahlil edilir.

II. Bölüm, “En Eski Türk Şiiri” başlığını taşımaktadır. Burada, İslâmi Dönem öncesinde yazılmış üç metin yer almaktadır. İlk şiir, *Tan Tanrı* başlığını taşır. İlahi tarzında yazılan bu şiirin şairi bilinmemektedir. Şu ana kadar bilinen en eski Türk şiiri örneği olması açısından önemlidir. İkinci şiir, Arpın Çor Tigin’e ait *Sevgili*’dir. Türk edebiyatının ilk aşk şiiridir. Koşma türünün ilk örneği olması açısından edebiyatımızda değer taşımaktadır. Üçüncü şiir, *Bahar Geldi* başlığını taşır ve *Divânü Lügati’t-Türk*’ten alınmıştır. Dolayısıyla bu bölümde, Şerif Aktaş, Türk şiirinin ilk örneklerini ele alır. Şiir olarak adlandırdığı sistemin temelini kurar. Ardından, kuramsal kısımda açıklanan beş ana başlık (“Zihniyet”, “Yapı”, “Tema”, “Dil” ve “Âhenk”) dikkate alınarak birer küçük yapı olarak görülen şiirler tahlil edilir.

III. Bölüm, “XIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortalarına Şiir” başlığını taşır ve Orta Dönem Türk Edebiyatı örneklerinden oluşur. Bunun için Türk edebiyatında, Anadolu sahasında yazılmış / söylenmiş şiirler seçilmiştir. Edebiyat tarihlerinde, bu dönemi öğrenmek ve öğretmek adına yaptığımız, halk edebiyatı ve divan edebiyatı tanımlamalarına kitapta hiç yer verilmemiştir. Orta Dönem Türk edebiyatı bir bütün olarak düşünülmüştür. O nedenle, bu bölümde Yunus Emre’nin ilahileri, Karacaoğlan’ın koşmaları, Fuzûlî’nin gazelleri bir arada bulunmaktadır. Kitapta tahlil edilen şiir örnekleri ise şunlardır: Yunus Emre *Hak Bir Gönül Verdi Bana*, *Benim Bunda Kararım Yok*, Kayıkçı Kul *Mustafa Genç Osman Destanı*, Karacaoğlan *Koşma*, Ahmedî *Gazel*, Necatî *Gazel*, Fuzûlî *Gazel*, Bâkî *Gazel*, Nedim *Gazel* ve Şeyh Galip *Tercî-i Bend*. Bu bölümde yer alan her şiir, birinci bölümde olduğu gibi “Zihniyet”, “Yapı”, “Tema”, “Dil” ve “Âhenk” alt başlıklarında tahlil edilmiştir.

IV. Bölüm, “Yenileşme Dönemi Şiirine Giriş” başlığını taşımaktadır. Bu evre, Türk edebiyatında kültür açısından bir dönüşümün başladığı özel bir dönemdir. Tanzimat döneminden itibaren daha önce benimsenmiş olan kültür ve estetik anlayışı, Batı kültür ve felsefesine kayar. Dil, edebiyat, kültür hatta yaşam biçimi değişir, o ana kadar temel alınan gelenek terk edilir. Dolayısıyla edebiyatımızda, eklektik bir kültür anlayışı ile birlikte yenileşme de başlar.

“Edebî eserde her türlü dil malzemesinin, önceden tespit edilmiş anlam ve değerlerinden ziyade, kullandığı metinde kazandığı değer ve yüklediği fonksiyonla önem kazandığını da kabul etmemek mümkün değildir. Bu hükümler, edebî eserde dile ait unsurların büyük kısmının Ferdinand de Saussure’ün dil/söz ayrımı çerçevesinde “söz”ün sınırları dâhilinde ele alınması gerektiğini düşündürür. “Söz”, dil göstergesinin kişisel kullanımıdır ” (s. 104) diyen Şerif Aktaş, Yenileşme Dönemi şiirindeki temel noktayı dil/söz ayrımı çerçevesinde yeniden ele alır ve değerlendirir. Yenileşmenin şiire yansıyan yanıyla, kültürel, sosyolojik, psikolojik ... boyutu üzerinde durmaz. Metnin kendi bütünlüğü içerisinde yorumlanması gerektiğini düşünür. Tanzimat şiirini Yenileşme Döneminin başlangıcı olarak kabul eder ve kitabında şu şiirleri tahlil eder: Şinasi *Kaside*, Namık Kemal *Murabba*, Tevfik Fikret *Sahâif-i Hayatımdan ve Halûk’un Bayramı*.

V. Bölüm, “XX. Yüzyıl Başlarında Türk Şiiri” başlığını taşır. XX. Yüzyıl başlarından itibaren yazılmaya başlanan yeni Türk şiirini tanımlamak, sınıflandırmak, öğrenmek ve öğretmek gerçekten zor bir konudur. Çünkü bu dönemden itibaren yazılan şiirimizde geleneksel Türk şiirinin hemen her çeşidinin (halk şiiri, tekke şiiri, divan şiiri) az çok etkisi bulunmaktadır. Çağdaş şiirimizde bir yandan yeni olan kendisini ortaya koyar bir yandan da gelenek değişip dönüşerek günün şartları dahilinde devam eder. “XX. Yüzyıl şiirinin geçmiş asırlarda ve yenileşme döneminde oluşan bir birikimi devraldığını söylemek istiyoruz. Üzerinde durulan birikimden ne ölçüde yararlandığı, hem araştırma hem de tartışma konusudur. Ancak, dilin hiçbir şeyi unutmadığını hatırdan çıkartmamak gerekir” (s. 131) diyen Şerif Aktaş, bu bölümü iki alt başlık halinde düzenler. “1900-1922 Arasında Şiir” ve “1922-1940 Yılları Arasında Şiir”. Tarih esas alınarak yapılan bu düzenlemeyi, bu kez eğilimler açısından yeniden alt başlıklara ayırarak dönemin panoramasını çıkarır.

Yüzyıl başından Cumhuriyet’in ilânına kadar geçen dönemde (1900-1922) Türk şiirinde iki temel eğilim bulunmaktadır: 1. “Edebiyat-ı Cedide Zevkini Sürdüren Şiir”. Yazar bu alt başlık altında iki şiir tahlil etmiştir. Tahsin Nâhid Şiir, Mehmet Behçet Yazar *Onlar*. 2. “Millî Edebiyat Döneminde Şiir”. Millî Edebiyat Şiiri, “Ziya Gökalp Çevresinde Oluşan Türkçü Şiir”, “XX. Yüzyıl Başlarında Saf Şiir” ve “Millî Edebiyat Döneminde Halkın Yaşama Tarzıyla İlgili Manzume ve Şiirler” olmak üzere üç kolda gelişimini tamamlamıştır. Şerif Aktaş, bu dönem şiirinden şu örnekleri almıştır: “Ziya Gökalp Çevresinde Oluşan Türkçü Şiir” alt başlığında, Ziya Gökalp *Türkçülük ve Vatan*, Mehmet Emin Yurdakul *Biz Nasıl Şiir İsteriz*, Enis Behiç Koryürek *Tuna Kıyısında*, Halit Fahri Ozansoy *Anadolu Akşamı*. “XX. Yüzyıl Başlarında Saf Şiir” alt başlığında Yahya Kemâl Beyatlı *Nazar ve Deniz*, Ahmet Haşim *Bir Günün Sonunda Arzu*. “ Millî Edebiyat Döneminde Halkın Yaşama Tarzıyla İlgili

Manzume ve Şiirler” alt başlığı altında Mehmet Emin Yurdakul *Ana ile Kızı*, Mehmet Âkif Ersoy *Hasta*.

Atatürk devrini kapsayan 1922-1940 yılları arasındaki Türk şiiri, kitapta, üç alt başlık altında ele alınmıştır.

1. “Öz Şiir Anlayışına Bağlı Kalanlar”,
2. “Memleket Edebiyatı ve Şiir”,
3. “1920’li Yıllarda Serbest Nazım”. “Öz Şiir Anlayışına Bağlı Kalanlar” alt başlığı altında Ahmet Hamdi Tanpınar *Ne İçindeyim Zamanın ve Her Şey Yerli Yerinde*, Necip Fazıl Kısakürek *Örümcek Ağı* ve *Ben*, Ahmet Muhip Dıranas *Selâm*, Cahit Sıtkı Tarancı *Korktuğum Şey*. “Memleket Edebiyatı ve Şiir” alt başlığı altında Faruk Nafiz Çamlıbel *Sanat*, Ömer Bedrettin Uşaklı *Çoruh Akşamları*, Ahmet Kutsi Tecer *Kaybolan Ses*, Cahit Sıtkı Tarancı *Memleket İsterim*, Orhan Seyfi Orhan *Büyük*. “1920’li Yıllarda Serbest Nazım” alt başlığı altında Nâzım Hikmet *Açların Gözbebekleri*, Ercümen Behzat Lav *Konak*.

Sonuç olarak, Şerif Aktaş, *Şiir Tahlili (Teori-Uygulama)* adlı kitabı ile şiir araştırmalarında cesur bir adım atmış, edebiyata ilgi duyanlara, öğrencilere, akademisyenlere metin merkezli, yapısalcılık ve göstergebilimin ışığında, yapıdan temaya giden bir yaklaşımla, yorumbilim sınırlarında yeni bir şiir okuma teklifinde bulunmuştur.

bilig
Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkish World

Yayın İlkeleri
Editorial Principles